

Avsiktsförklaring för en god, jämlik och jämställd hälsa i Västerbotten



Remissversion

Titel: Avsiktsförklaring för en god, jämlik och jämställd hälsa i Västerbotten
Författare: Länsstyrelsen Västerbotten och Region Västerbotten
Diarienummer: 4947-2026
Utgivningsår: 2026
Omslagsbild: Matilda Hall
Adress: Länsstyrelsen Västerbotten, 901 86 Umeå
Telefon: 010 – 225 40 00

E-post: vasterbotten@lansstyrelsen.se

Remissversion

Avsiktsförklaring för en god, jämlik och jämställd hälsa i Västerbotten

Västerbotten har lång tradition av att arbeta framgångsrikt med hälsofrämjande arbete. Många aktörer i länet har möjlighet att bidra till länets förutsättningar för en god, jämlik och jämställd hälsa. För att lyckas krävs ett lokalt förankrat strategiskt och långsiktigt arbete med en gemensam inriktning.

Bakgrund

Forum för folkhälsa i Västerbotten utgör en gemensam plattform för länets folkhälsosamverkan där nyckelaktörer samarbetar för att möta lokala behov. Avsiktsförklaringen för en god, jämlik och jämställd hälsa är en del av detta arbete och fungerar som ett stöd för att skapa samsyn och driva det gemensamma folkhälsoarbetet framåt.

Den första versionen av avsiktsförklaringen togs fram under 2020 och undertecknades av samtliga kommuner i Västerbotten, Region Västerbotten och Länsstyrelsen Västerbotten. Sedan dess har avsiktsförklaringen fungerat som en utgångspunkt för kommunala styrdokument, regionala konferenser, nätverk, folkhälsodialoger och ett kollegialt folkhälsoarbete i länet.

Denna avsiktsförklaring är en uppdaterad version och omfattar nya gemensamma samverkansfrågor för perioden 2026–2031. En viktig förändring jämfört med tidigare version är att även fler aktörer, såsom civilsamhället, akademien och näringslivet, ges möjlighet att ansluta sig till avsiktsförklaringen och bidra till arbetet för en god, jämlik och jämställd hälsa i Västerbotten. I slutet av dokumentet redovisas en översikt över de insatser och aktiviteter som genomförts inom ramen för samarbetet.

Syfte

Syftet med avsiktsförklaringen är att ge ett konkret stöd för Västerbottens folkhälsoaktörer att skapa en långsiktig och kunskapsbaserad samverkan. Avsiktsförklaringen ska:

- stärka aktörernas möjligheter att tillsammans arbeta för en god, jämlik och jämställd hälsa i hela befolkningen.
- vara ett verktyg för att integrera folkhälsoperspektiv såväl i politiska beslut som i praktisk verksamhet.
- ge vägledning i aktörernas egna arbeten med handlingsplaner eller motsvarande.

Framgångar och utmaningar

I Västerbotten så ser vi både utmaningar och framgångar inom folkhälsoområdet och i texten nedan så lyfter vi fram några av dem.

En positiv utveckling är att obesitas minskar bland 4-åringar, vilket går emot den nationella och globala trenden och tyder på värdet av långsiktiga hälsofrämjande insatser. Tobaksrökningen har minskat kraftigt och totalkonsumtionen av alkohol sjunker över tid. Västerbotten har ett starkt civilsamhälle som vi bland annat märker genom att en hög andel unga deltar i idrottsföreningar och många når rekommenderad nivå av fysisk aktivitet. Tilliten och tryggheten är högre än i riket och i länet finns inga utsatta områden eller områden med stora socioekonomiska utmaningar. Närheten till natur och friluftsliv är något som värdesätts högt i dialoger om folkhälsa i länet liksom möjligheten att skapa och utöva kultur som ett sätt att delta i samhällslivet.

Vi står också inför betydande utmaningar. Ojämlighet i hälsa syns tydligt i Västerbotten i relation till både livsvillkor, levnadsvanor och hälsoutfall. Längre utbildning hänger ihop med bättre hälsa inom en rad områden. Att säkerställa att så många som möjligt klarar av skolan är en viktig förutsättning för god hälsa. Vi ser en negativ utveckling i riket och i länet där fler elever än tidigare går ut grundskolan utan behörighet till gymnasiet. Den negativa utvecklingen är mer markant för flickor än för pojkar och sedan 2023 är det en högre andel flickor än pojkar som lämnar grundskolan utan behörighet till gymnasiet.

Vi ser också skillnader i hälsa mellan kvinnor och män där kvinnors sjukskrivningar är betydligt högre än mäns. Psykiska besvär är vanligt förekommande i befolkningen och särskilt uttalat bland unga. I alla åldersgrupper är psykiska besvär mer vanligt för kvinnor än för män, samtidigt är män överrepresenterade vad gäller suicid. Stillasittandet är relativt högt, särskilt bland kvinnor, och ensamhet är vanligt både bland unga och äldre. Nikotinbruket förändras också, där rökning minskar men snusandet ökar bland unga, särskilt bland flickor.

Utgångspunkter

Avsiktsförklaringen har fem utgångspunkter för det gemensamma arbetet för en god, jämlik och jämställd hälsa i Västerbotten. Utgångspunkterna bygger på den nationella folkhälsopolitiken och knyter an till flera andra politikområden, såsom mänskliga rättigheter, barnrätt, jämställdhet, nationella minoriteters och urfolks rättigheter samt arbetet med Agenda 2030 för hållbar utveckling.

1. Folkhälsa som samhällsbygge

En god, jämlik och jämställd hälsa är grunden för välfärd och en förutsättning för regional utveckling och hållbarhet och behöver finnas med i arbetet med aktuella samhällsutmaningar som till exempel beredskapsarbete, industri- och infrastruktursatsningar samt klimatförändringar.

2. Hälsofrämjande genom hela livet

Hälsofrämjande och förebyggande insatser stärker hälsan samt förebygger ohälsa och sjukdom och bidrar till ett hållbart samhälle. Rätten till en god, jämlik och jämställd hälsa är en grundläggande mänsklig rättighet som följer individen i alla livets faser. Särskild hänsyn ska tas till barns rättigheter, enligt barnkonventionen, så att alla barn ges möjlighet till bästa möjliga hälsa och utveckling.

3. Hälsa för alla

Folkhälsoarbetet strävar efter att hälsan är så god som möjligt och samtidigt så jämnt fördelad som möjligt mellan olika grupper i samhället. Jämlikhet och jämställdhet behöver prägla folkhälsoarbetet på alla nivåer för att kompensera utsatta grupper. Basen för folkhälsoarbetet är generella satsningar som når alla, men det är också viktigt att prioritera grupper som generellt riskerar sämre hälsa.

4. Villkor för hälsan

Individens hälsa påverkas av hälsans bestämningsfaktorer som omfattar allt från strukturella faktorer såsom livsmiljö, livsvillkor och levnadsförhållanden till levnadsvanor.

5. Folkhälsa i allt vi gör

Hälsan i befolkningen påverkas av de beslut som fattas i alla organisationer. Folkhälsoperspektiv behöver därför integreras i organisationers ordinarie uppdrag och planeringsmodeller samtidigt som förutsättningar för ett mer konkret folkhälsoarbete skapas.

Prioriterade områden

För att kraftsamla folkhälsoarbetet lyfter avsiktsförklaringen fram tre prioriterade områden; en jämlik och jämställd hälsa, psykisk hälsa och hälsosamma levnadsvanor. Dessa baseras både på den nationella folkhälsopolitiken och de prioriterade områdena i det folkhälsopolitiska programmet för de fyra norra regionerna.

Jämlik och jämställd hälsa

Skillnader i livsvillkor mellan olika grupper har stor påverkan på hälsoklyftor. För att överbrygga dessa klyftor krävs därför kompensatoriska insatser från samhället. Hälsan skiljer sig mellan grupper bland annat utifrån utbildningsnivå, ålder, kön, sexualitet, födelseland, ekonomiska förutsättningar, geografiska områden, om man tillhör en nationell minoritet eller urfolk, eller lever med en funktionsnedsättning. Mäns våld mot kvinnor och barn är förknippat med omfattande fysisk och psykisk ohälsa. Att synliggöra skillnader i hälsa och förutsättningar mellan grupper är centralt för att förstå och kunna förändra. Exempel på viktiga verktyg i arbetet:

- könsuppdelad statistik och genusanalyser
- barnkonsekvensanalyser till exempel "Prövning av barnets bästa"
- analyser av socioekonomiska förutsättningar och förutsättningar utifrån geografiska områden
- rättighetsanalyser och arbete med universell utformning, att utforma tjänster, miljöer och insatser så att de kan användas av alla, oavsett ålder eller funktionsförmåga

Psykisk hälsa

Begreppet psykisk hälsa innefattar både psykiskt välbefinnande och psykisk ohälsa. Den psykiska ohälsan präglas av ojämlikhet och ojämställdhet. Ekonomisk sårbarhet, arbetslöshet, våldsutsatthet, funktionsnedsättning och utanförskap är några av de faktorer som kan påverka den psykiska hälsan negativt. Begränsande normer kring till exempel kön, könsidentitet och sexualitet påverkar också möjligheten för individer att berätta om sitt mående vilket försvårar för omgivningen att ge hjälp och stöd.

Psykisk hälsa avser ett tillstånd av psykiskt välbefinnande som innebär att kunna förverkliga sina egna möjligheter, klara av vanliga påfrestningar, arbeta produktivt och bidra till samhället. Psykisk hälsa är alltså inte detsamma som frånvaron av psykisk sjukdom. Sedan 2025 finns det en nationell strategi för psykisk hälsa och suicidprevention som implementeras på länsnivå. Strategin understryker vikten av att arbetet ingår i det breda folkhälsoarbetet med hälsofrämjande insatser. Exempel på främjande insatser:

- Att skapa trygga och inkluderande sammanhang för barn och unga i förskola, skola, hemmet, fritid och lokalsamhälle.

- Att möjliggöra meningsfull sysselsättning och skapa ett inkluderande och hållbart arbetsliv.
- Att stärka social gemenskap och delaktighet i samhället genom att skapa förutsättningar för en meningsfull fritid med till exempel kultur, idrott och friluftsliv.

Hälsosamma levnadsvanor

Hälsosamma levnadsvanor vad gäller matvanor, fysisk aktivitet, alkohol, tobak och andra nikotinprodukter samt sömn och stress har stark koppling till hälsa. För att åstadkomma en god och jämlik hälsa är det viktigt att stärka människors handlingsutrymme och möjligheter till hälsosamma levnadsvanor och så långt som möjligt ta hänsyn till hur olika sociala grupper påverkas. För att bidra till en god och jämlik hälsa behöver insatser inom området levnadsvanor vara både främjande och förebyggande.

Exempelvis genom:

- begränsad tillgänglighet till alkohol, tobak och nikotin bland barn och unga.
- ökad tillgänglighet till hälsosam mat, meningsfull fritid och rörelse i vardagen för alla samhällsgrupper.
- att stärka det hälsofrämjande och förebyggande arbetet med levnadsvanor genom exempelvis ANDTS-policy, riktlinjer kopplade till måltider och hälsosamtal.

Aktörernas roller och ansvar

Forum för Folkhälsa i Västerbotten är ett regionalt nav för länets strategiska folkhälsoarbete. Folkhälsoarbete kräver arbete från olika aktörer, där alla kan bidra och göra skillnad utifrån sina respektive förutsättningar.

Nedan beskrivs några roller och ansvarsområden för undertecknande aktörerna i Västerbottens folkhälsoarbete.

Länsstyrelsen i Västerbotten

- Initiera och möjliggöra folkhälsodialoger tillsammans med regionala och lokala aktörer.
- Arrangera samverkanskonferenser där aktörer från kommuner, region, myndigheter och civilsamhälle möts.
- Medverkar i att ta fram och förvalta överenskommelser mellan olika aktörer i länet.
- Medverka i regional samverkan inom prevention utifrån aktuella uppdrag.

Region Västerbotten

- Initiera och möjliggöra folkhälsodialoger tillsammans med regionala och lokala aktörer.
- Arrangera samverkanskonferenser där aktörer från kommuner, region, myndigheter och civilsamhälle möts.
- Medverkar i att ta fram och förvalta överenskommelser och handlingsplaner mellan olika aktörer i länet.
- Initiera och stödja regionala utvecklingsinsatser för främjad folkhälsa inom det regionala ansvarsområdet.
- Stödja det lokala folkhälsoarbetet bland annat genom att ta fram och sprida folkhälsodata om livsvillkor, levnadsvanor och hälsoutfall ur jämlikhets- och jämställdhetsperspektiv.

Västerbottens kommuner

- Initiera lokala utvecklingsinsatser för främjad folkhälsa.
- Medverka i regional samverkan inom prevention och folkhälsa till exempel brottsförebyggande, våldsprevention, suicidprevention och ANDTS.
- Utveckla och stärka samarbete med organisationer som verkar inom folkhälsoområdet.

Civilsamhället

Civilsamhället utgör det som fyller mellanrummet mellan det offentliga och marknaden och har goda förutsättningar att främja och organisera hälsofrämjande insatser, såväl inom den organiserade ideella sektorn som riktade till allmänheten.

- Organisera eller samverka kring hälsofrämjande verksamhet i civilsamhället.
- Verka för att stärka delaktighet och engagemang i civilsamhället.
- Delta i erfarenhetsutbyte och dialog i utvecklandet av gemensamma insatser, liksom verka för inkludering och tillgänglighet i dessa.
- Identifiera och synliggöra behov och perspektiv från civilsamhället.
- Sprida information om gemensamma initiativ i egna kanaler.
- Delta i uppföljande dialoger kring genomförda insatser.

Akademien

- Bidra genom forskning, utbildning och kunskapsutveckling i samverkan med regionala och lokala aktörer, som underlag för fortsatt arbete och gemensamt lärande inom folkhälsoområdet

Andra aktörer

Andra aktörer som vill bidra till en god jämlik och jämställd hälsa i Västerbotten kan omfatta både näringsliv och arbetsmarknadens parter, nationella myndigheter med regional närvaro med flera.

- Organisera eller samverka kring hälsofrämjande verksamhet.
- Identifiera och synliggöra behov och perspektiv.
- Sprida information om gemensamma initiativ i egna kanaler.

Gemensamma åtaganden 2026–2031

Genom att ansluta till avsiktsförklaringen bekräftar vi vår gemensamma ambition att bidra till dessa åtaganden, utifrån respektive aktörs uppdrag, ansvar och förutsättningar.

Detta innebär att:

- Integrera avsiktsförklaringen i organisationens arbete från policynivå till specifika aktiviteter.
- Bidra till gemensamt lärande och kunskapsutbyte genom att dela erfarenheter, goda exempel och lärdomar samt att delta i gemensamma forum, dialoger och nätverk kopplade till avsiktsförklaringen.
- Synliggöra, uppmärksamma och analysera skillnader i hälsa och levnadsvanor mellan grupper, med särskilt fokus på hur kön, socioekonomiska villkor, geografi och livsvillkor samverkar.
- Sträva efter att minska påverkningsbara skillnader i hälsa mellan grupper genom att bland annat arbeta med kompensatoriska insatser.
- Stärka samverkan över organisatoriska och sektoriella gränser genom att delta och bidra i gemensamma insatser och aktiviteter.
- Arbeta kunskapsbaserat och långsiktigt genom att utgå från aktuell kunskap, statistik och forskning samt att bidra till gemensam kunskapsutveckling och lärande i länet.

Att ansluta till avsiktsförklaringen

Avsiktsförklaringen omfattar prioriterade områden och nya gemensamma åtaganden för perioden 2026–2031. Aktörer som har undertecknat avsiktsförklaringen sedan tidigare kommer att bjudas in att ställa sig bakom de nya gemensamma åtagandena. Aktörer som inte tidigare undertecknat avsiktsförklaringen bjuds in att underteckna avsiktsförklaringen i sin helhet.

Anslutna aktörer kan bland annat erbjudas:

- Inbjudan till regionala konferenser
- Medverkan i folkhälsodialoger
- En synlighet i Forum för folkhälsas sammanhang

Insatser och aktiviteter 2020 – 2025

Här nedan finns en beskrivning av de insatser och aktiviteter som genomförts inom ramen för Forum för folkhälsas arbete under perioden 2020 till 2025.

Kunskapshöjande insatser:
Folkhälsovetenskap och praktiskt folkhälsoarbete - en introduktion, 2 hp. Fysisk, Umeå universitet Webbutbildning: Folkhälsovetenskap och praktiskt folkhälsoarbete - en introduktion
Samverkanskonferenser:
Så gör vi nu! Samverkanskonferens om lokalt och regionalt folkhälsoarbete i Västerbotten. 2021 Tillsammans för psykisk hälsa 2022 Tillsammans för jämlik och jämställd hälsa 2023 Tillsammans stärker vi hälsosamma levnadsvanor. 2024 Tillsammans för jämställd hälsa- en regional konferens om genus, hälsa i arbetslivet, och psykisk hälsa. 2025
Dialoger:
Folkhälsodialogerna är en arena för dialog utifrån aktuell statistik och kunskap och indikatorer som visar på framgångar och utmaningar.
Folkhälsonätverksträffar 2020–2025 Folkhälsodialoger 2023 Tema: Hälsa på lika villkor Folkhälsodialog 2025 Tema: Barn och ungas hälsa
Kommunikation:
Nyhetsbrev 2020-2024
Överenskommelser:
Avsiktsförklaring för en god , jämlik och jämställd hälsa i Västerbotten Länsgemensam Suicidpreventiv strategi Ett jämställt Västerbotten 2023–2030

Remissversion

